

יסודות תוספת שביעית

ראשי פרקים.

1. מקור הדין
 - א. תוספת שביעית לפנייה.
 - ב. תוספת שביעית לאחריה במוצאי שביעית.
2. רמת הדין – דאורייתא או דרבנן.
 - א. תוספת שביעית לפנייה.
 - ב. תוספת שביעית לאחריה.
3. אופי הדין (והקיפון).
 - א. אופי תוספת שביעית לפנייה.
 - תליית אופי התוספת ב:
 1. מקור ר' עקיבא לתוספת על פי הירושלמי.
 2. בהסבר הה"א במועד קטן שיש מלקות בתוספת.
 3. מה הן המלאכות שנאסרו בתוספת.
 4. מה הן המלאכות שהותרו בתוספת.
 5. שיעור הזמן של תוספת לפנייה.
 6. דין עשר נטיעות.
 - ב. אופי תוספת לאחריה.
 - הוכחת אופי תוספת לאחריה מדיוני הראשונים ביחס בין המקורות השונים לתוספת שביעית לאחריה.
 - ג. הוכחות לאופי תוספת לפנייה ולאחריה מדיון הגמ' בראש השנה במקור דין מוסיפין מחול על הקודש.
 1. שיטת ר"ת.
 2. שיטת בעל המאור והריטב"א.
 3. שיטת הראב"ד והר"ן.
 - ד. תרוץ קושית רע"א בשיטת ר"ע לאור הנ"ל.
 - ה. תרוץ קושית ה"טורי אבן" לאור הנ"ל.
 - ו. שיטת ר' ישמעאל.
 4. תוספת שביעית בזמן הזה.
 - א. דין תוספת שביעית לפנייה בזמן הזה.
 1. לר' ישמעאל.
 2. לר' עקיבא.
 - ב. תוספת שביעית לאחריה בזמן הזה.
 1. לר' ישמעאל.
 2. לר' עקיבא.

1. מקור הדין.

- א. תוספת שביעית לפניה.
ב. תוספת שביעית לאחריה כמוצאי שביעית.

א. תוספת שביעית לפניה.

לדין תוספת שביעית לפניה מצינו שני מקורות.

1. במשנה שביעית¹ שנינו: "... שנאמר²: 'בחריש ובקציר תשבות', אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית, וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית. ר' ישמעאל אומר: מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר".

הפסוק המובא ע"י ר' עקיבא כמקור לתוספת שביעית בפשטותו נאמר על שבת בראשית: "ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבות, בחריש ובקציר תשבות". בירושלמי³ מוסבר מה הכריח את ר' עקיבא ללמוד מהפסוק דין תוספת ולא להעמיד את הפסוק כפשטותו בשבת בראשית, וז"ל הירושלמי: "...כתיב 'ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת', וכתיב: 'בחריש ובקציר תשבות', מה אנו קיימין, אם לענין שבת בראשית, והלא כבר נאמר 'ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך', ואם לענין שבתות שנים, והלא כבר נאמר 'שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך?' אלא אם אינו ענין לשבת בראשית ולא לענין שבתות שנים, תניהו ענין באיסור שני פרקים הראשונים. 'בחריש ובקציר תשבת' בחריש שקצירו אסור⁴, ואי זה זה? זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית. ובקציר שחרישו אסור⁴, ואי זה זה? זה קציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית....".

הירושלמי מורכב משני טיעונים: האחד – שבשבת בראשית ובשביעית, אין אפשרות להעמיד את הפסוק, שהרי בשבת בראשית נאסרו כל המלאכות ובשביעית נאסרו רק זריעה וזמירה. הטיעון השני טיעון חיובי – ש'בחריש ובקציר תשבות', מתאים לתוספת שביעית, וז"ל הירושלמי: "חריש שקצירו אסור, ואי זה זה? זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית, ובקציר שחרישו אסור, ואי זה זה? זה קציר של שביעית, שהוא יוצא למוצאי שביעית.

רש"י⁵ הסביר את דחיקת הסיפא של הפסוק לתוספת שביעית, רק בגלל הטיעון הראשון, וז"ל: "אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, דעל כרחך אע"ג דרישא

1. פ"א מ"ד, ומובאת גם בראש השנה דף ט' ע"א, ובמועד קטן דף ב' ע"ב, ובמכות דף ח' ע"ב.

2. שמות ל"ד, כ"א.

3. שביעית פ"א ה"א.

4. הגדרת החריש כ'חריש שקצירו אסור' והגדרת הקציר כ'קציר שחרישו אסור' נעדר במשנה הנ"ל,

ועיין בהמשך בדיון באופי תוספת שביעית לפניה, הסבר לזה.

5. ראש השנה דף ט' ע"א, ומכות דף ח' ע"ב.

דקרא בשבת קאי דכתיב ששת ימים תעבוד סיפה אשביעית קאי, דאי אשבת חריש וקציר הוא דאסור שאר מלאכות מי שרו?⁶
צ"ע מדוע רש"י לא הביא גם את ההסבר החיובי של הירושלמי: "חריש שקצירו אסור וקציר שחרישו אסור", הגדרה שאיננה שייכת בשבת אלא בשביעית? ואולי גם רש"י מודה לטיעון החיובי.

2. הגמ'⁶ מסבירה שלר' ישמעאל הלומד מן הפסוק של ר' עקיבא דין קציר העומר, דין תוספת שביעית נלמד מהלכה למשה מסיני, וז"ל הגמ': "... אלא הלכתא לר' ישמעאל קראי לר' עקיבא".

הרמב"ם⁷ אף הוא פסק שמקור הדין הלכה למשה מסיני, וז"ל: "עבודת הארץ בשנה השישית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני מפני שהוא מתקנה לשביעית...". יש להעיר שבירושלמי בריש שביעית לא נזכרת ההלכה למשה מסיני – אלא בירושלמי פ"א ה"ה. עיין לקמן דיון על רמת הדין בדברי הירושלמי.

ב. תוספת שביעית לאחריה במוצאי שביעית.

לדין תוספת שביעית לאחריה מצינו שלושה מקורות:

1. כנ"ל המשנה אליבא דר' עקיבא הלומדת מהפסוק: "בחריש ובקציר תשבות". אלא שיש מקום לדון האם לר' עקיבא ישנו דין תוספת שביעית לאחריה או שהדין נאמר רק בקצירה כדין מדיני קדושת הפירות מפני שחנטו בשביעית. עיין לקמן בדיון על אופי תוספת שביעית לאחריה דיון בנידון.
2. הגמ' בראש השנה⁸ מביאה מקור למשנה במעשרות⁹: "התלתן – משתצמח התבואה, והזתים – משיביאו שלישי. מנא הני מילי? אמר רב אסי א"ר יוחנן ומטו בה, משמיה דרבי יוסי הגלילי – אמר קרא¹⁰: 'מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות'. שנת השמיטה מאי עבדתיה בחג הסוכות? שמינית היא! אלא לומר לך – כל תבואה שהביא שלישי בשביעית לפני ראש השנה אתה נוהג בו מנהג שביעית בשמינית". עיין בהמשך דיון ביחס בין המקור הראשון לשני וכדלעיל האם המקור הזה מהווה דין תוספת או רק דין קדושה.
3. כנ"ל אליבא דר' ישמעאל למדנו דין תוספת לפנייה מהלכה למשה מסיני, וממילא חסר לנו מקור לדין תוספת שביעית לאחריה.

6. מועד קטן דף ג' ע"ב, ד' ע"א – ההלכה למשה מסיני מוזכרת גם ב – סוכה דף ל"ד ע"א, מ"ד ע"א, תענית דף ג' ע"א, זבחים דף ק"י ע"ב.

7. פ"ג ה"א.

8. דף י"ב ע"ב.

9. פ"א מ"ג.

10. דברים ל"א.

ניתן ללכת בשתי דרכים:

א. גם ר' ישמעאל מודה לדין תוספת, ויש לר' ישמעאל מקור אחר.
 ב. לר' ישמעאל אין דין תוספת שביעית לאחריה, ויש רק דין תוספת שביעית לפנייה.
 בדרך הראשונה נקט ר"ת. בדיון בדברי הגמ' בראש השנה¹¹ מהו מקור הדין שמוסיפין מחול על הקדש, מביאה הגמ' בתחילה את המשנה הנ"ל אליבא דר' עקיבא, ועל זה דנה: "ור' ישמעאל מוסיפין מחול על הקדש מנ"ל? נפקא ליה מדתניא 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה'¹², 'יכל בתשעה! תלמוד לומר 'בערב', אי בערב יכול משתחשך! ת"ל – 'בתשעה', הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום, מלמד שמוסיפין מחול על הקדש. אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין? ת"ל – 'מערב עד ערב' אין לי אלא יום הכיפורים, שבתות מנין? ת"ל – 'תשבתו', ימים טובים מנין? ת"ל – 'שבתכם', הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות מוסיפין מחול על קדש".

על קושית הגמ' מה המקור לר' ישמעאל דן ר"ת¹³: "תימה לר"ת – הא אמרינן פ"ק דמועד קטן¹⁴ הלכתא לר' ישמעאל קראי לר' עקיבא, דעשר נטיעות הלכה למשה מסיני, וכיון דהלכתא למישרי ילדה – ממילה זקנה אסורה! ותרץ ר"ת – דהכא מיבעי ליה בתוספת של אחר שביעית מנא ליה".

ביתר הרחבה מצינו את שיטת ר"ת ב"ספר הישר"¹⁵, וז"ל: "הלכתא לר' ישמעאל דלא מצי למדרש תוספת לפנייה מהכא. [והא] דנפקא ליה בפירקא קמא דראש השנה מ'תשבתו שבתכם', דההיא דרשה דהתם לתוספת דלאחריה אתא כדמוכח התם, דקבעי מוסיפין מחול על הקדש מגלן? ומפיק ליה לר' עקיבא מ'בחריש ובקציר תשבת' ולגבי תוספת [שביעית קבעי] ולא לגבי יום הכיפורים ושבתות וימים טובים. דאם כן בשילהי שמעתא דראש השנה דקאמר ולר' עקיבא האי 'ועניתם' מאי עביד ליה? מבעי ליה וכו' לימא ליה לר' עקיבא לתוספת יום הכיפורים ושבתות איצטריך, אלא על כורחך לתוספת שביעית גרידא קבעי לה דקים לן דכולי עלמא אית להו. ומפיק ליה לר' עקיבא מ'בחריש ובקציר', והדר קבעי – ור' ישמעאל דמוסיפין מחול על הקודש בשביעית מנא ליה? נפקא ליה מדתניא – 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש' וכו' אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין? ת"ל – 'עד ערב', אין לי אלא יום הכיפורים ביציאתו, שבתות ביציאתן מנין? ת"ל – 'תשבתו', ימים טובים ביציאתן מנין? ת"ל – 'שבתכם' כל שבות שלהם בין ימים טובים בין שביעית דכת' בהו 'ושבתה הארץ שבת לה'. דהכי קאמר כל מקום שנאמר שבות מכן שמוסיפין מחול על הקדש, ולרבות שביעית אתא, ודאי לא תימה הכי מאי כל מקום הרי פירש הכל.... וכל הנך [א]תוספת לאחריהם קיימי, דאי אלפניהם לר' ישמעאל הלכתא לתוספת שביעית לפנייה למה לי? תיפוק ליה מהיכא דנפקא ליה בראש השנה אי לפני קאי! ור' עקיבא תוספת

11. דף ט' ע"א.

12. ויקרא כ"ג.

13. שם תוד"ה 'ור' ישמעאל', דבריו מובאים גם ב"אור זרוע" הלכות ערב שבת סימן י"ד, וברשב"א בראש השנה ובעו"ר.

14. דף ד' ע"א.

15. סימן תל"א – עיין ב"מעדני ארץ" לגרשו"א סימן ו' ס"ק ב' שהתפלפל בדברי ר"ת מפני שלא ראה את "ספר הישר".

יום כיפורים וימים טובים לית ליה. ואפילו אבעויי לא אבעיא לן לר' עקיבא שהרי לא בעי תלמודא דמוסיפים מחול על הקודש אלא על שביעית גרידא כדפרישי...¹⁶ ודאמרינן בכולי תלמודא כל שהוא משום שבות לא גזרו עליו בין השמשות אפילו אליבא דר' ישמעאל, דלא שמעינן ליה תוספת שבתות וימים טובים אלא לאחריהם כדפרישי".

תוספות שם חלקו על רבינו תם והבינו שנושא הסוגיא הוא תוספת שבת, יום הכיפורים ויום טוב, וממילא קושית ר"ת, הרי יש מקור לתוספת, נופלת מפני שאין ללמוד תוספת שבת ויו"ט מתוספת שביעית הנלמדת מהלכה למשה מסיני, מפני שאין לומדים מהלכה. בעל המאור¹⁶ והריטב"א¹⁷ סוברים שהסוגיא בראש השנה, הדנה מה המקור אע"פ שישנה הלכה למשה מסיני, נאמרה לפני מסקנת הגמרא במועד קטן, ולפי המסקנה הפסוק מהווה רק אסמכתא והמקור הוא הלכה למשה מסיני.

הראב"ד¹⁸ מתקיף גם את ר"ת וגם את בעל המאור, מפני שלדעתו אין דין תוספת שביעית לאחריה גם לר' עקיבא, וז"ל: "אמר אברהם – לא כדברי זה ולא כדברי זה צרפתי שאמר דהך דרשה דר' ישמעאל אתוספת דלאחר שביעית, כי הם דברי טועה שאין לשביעית תוספת לאחריה, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית שהוא אסור לא תוספת הוא אלא מפני שנדון אחר שליש ותבואת שביעית ממש היא, וכל הנוטה מזה תועה הוא...".

ברם עדיין צריך עיון, האם הראשונים שחלקו על ר"ת, וסברו שנושא הדיון בגמ' הוא שבת, ויום כיפור ויום טוב, לדעתם ניתן ללמוד תוספת לאחריה בשביעית מתוספת לאחריה בשבת, יום הכיפורים ויום טוב, או שבשביעית מודים לראב"ד שאין תוספת שביעית לאחריה. בתוס'¹⁹ מפורש שיש דין תוספת, וז"ל: "כל מקום שנאמר שבות ואתא לרבות שביעית", ועיין לקמן בדיון על אופי תוספת במוצאי שביעית המשך ברור ענין.

2. רמת הדיון דאורייתא או דרבנן.

א. תוספת שביעית לפניה.

ב. תוספת שביעית לאחריה במוצאי שביעית.

א. תוספת שביעית לפניה.

נראה שנחלקו הבבלי והירושלמי האם תוספת שביעית מדאורייתא או מדרבנן.

שיטת הבבלי.

במועד קטן²⁰ בדיון בדברי ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא: "רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים אלו ובטלום", מקשה הגמ': "דידהו היא? הלכה למשה מסיני היא,

16. דף ב' מדפי האלפס בראש השנה.

17. ראש השנה דף ט' ע"א ד"ה 'ור' ישמעאל".

18. "כתוב שם" בהוצאה של מנחם זאב חסידה עמ' 53.

19. דף ט' ע"א ד"ה "כל מקום", וכן מפורש במחזור ויטרי עמוד 380.

20. דף ג' ע"ב.

דאמר ר' אסי אמר ר' יוחנן משום ר' נחוניא איש בקעת בית חורתן: עשר נטיעות, ערבה וניסוך המים – הלכה למשה מסיני היא! הגמ' בתרוצה איננה שוללת שרמת הדין היא הלכה למשה מסיני אלא מתרצת שיש שני זמנים, וז"ל הגמ': "אמר ר' יצחק: כי גמירי – הלכתא שלשים יום לפני ר"ה, ואתו הני תקון מפסח ומעצרת, ואתנו בדידהו – כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל". כמו כן בהמשך הגמ' שם מקשה: "והני הלכתא ניהו? קראי ננהו, דתנן – 'בחריש ובקציר תשבות' ר' עקיבא אומר...!" ובגמ' שם מגיעים למסקנה: "הלכתא לר' ישמעאל קראי לר' עקיבא".

יוצא אפוא בפשטות הסוגיא בבבלי שקראי לר' עקיבא שוה ערך להלכה למשה מסיני לר' ישמעאל²¹, ואם כן דין תוספת שביעית לפניה בודאי מדאורייתא, וכן פסק הרמב"ם²¹.

שיטת הירושלמי.

בירושלמי בפרק א' ה"א משמע שכל דין תוספת שביעית לפניה אינו אלא תקנה דרבנן, וז"ל הירושלמי בדיון המקביל לבבלי הנ"ל בדין תוספת שביעית בזמן הזה: "... ואם כן למה חורשין עד ר"ה? ר' קרוספי בשם ר' יוחנן: רבן גמליאל ובית דינו התירו באסור שני פרקים ראשונים. ר' יוחנן בעי: לא כן תנינן: אין בי"ד יכל לבטל דברי בי"ד חבירו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמנין?... ר' אחא בשם ר' יוחנן: בשעה שאמרו למקרא סמכו, ובשעה שהתירו למקרא סמכו. [בשעה שאמרו למקרא סמכו]: 'בחריש ובקציר תשבות' בחריש שקצירו אסור, ואי זה זה? זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית. ובקציר שחרישו אסור, ואי זה זה? זה קציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית. ובשעה שהתירו למקרא סמכו: 'ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך' – מה ערב שבת בראשית את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה, אף ערב שבתות השנים את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה".

יוצא אפוא לכאורה מדברי הירושלמי בפ"א ה"א שלושה חידושים:

- א. מקורו של ר' עקיבא אינו אלא אסמכתא מדרבנן, שהרי הירושלמי מתבטא בכיטוי "אסורו" ו"סמכו", בניגוד לבבלי שמדובר בדין תורה.
- ב. נעדרת מן הירושלמי בפ"א ה"א ההלכה למשה מסיני.
- ג. אין חלוקה בין תוספת שביעית לפניה לתוספת שביעית לאחריה (עיין לקמן בדיון על תוספת שביעית לאחריה בזמן הזה לר' עקיבא).

בירושלמי בפ"א ה"ה לפי באור הגר"א משמע כבבלי שהנ"ל תלוי במחלוקת ר' עקיבא ור' ישמעאל, לר' עקיבא יש פסוק ולר' ישמעאל נלמד מהלכה למשה מסיני, וז"ל הירושלמי: "עשר נטיעות כול' (וכו') ר' זעירא, ר' לא, ר' יסא בשם ר' יוחנן: ערבה הלכה למשה מסיני ודלא כאבא שאול, דאבא שאול אמר ערבה דבר תורה: 'וערבי נחל' – שתים,

21. ברור שיש להבדיל בין דין הנלמד מפסוק לדין הלכה למשה מסיני לגבי כמה נ"מ, ואכמ"ל. ברמב"ם (פ"ג ה"א) מדויק שהלכה למשה מסיני אינה דין תורה, וז"ל: "עבודת הארץ בשנה שישית שלשים יום סמוך לשביעית הלכה למשה מסיני... ודבר זה בזמן שבת המקדש קיים ... ובזמן שאין המקדש קיים מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה כדיון-תורה". בלשון הרמב"ם רואים ניגוד בין הלכה למשה מסיני לבין דין תורה.

[חז] ערבה ללולב וערבה למקדש. ר' בא, ר' חייא בשם ר' יוחנן: ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני ודלא כר"ע, דר"ע אמר ניסוך המים ד"ת - בשני 'ונסכיהם', בשישי 'ונסכיה', בשביעי' כמשפטם' - מ"ם יו"ד מ"ם - מים".

ההבנה הפשוטה בירושלמי²² שערבה לאבא שאול וניסוך המים לר' עקיבא דבר תורה ולא דיברו כלל על עשר נטיעות, אולם אם כך לא ברור מה הקשר לעשר נטיעות המובאות בפתיחת הדיון. הגר"א בביאור²³ מפרש: "ודלא כר"ע פי' נטיעות דלא כאבא שאול והני תרתי דלא כר"ע". צ"ע מנין להגר"א שאבא שאול סובר שנטיעות נילמד מפסוק. בר' עקיבא מובן מדוע הגר"א דחק את פשט הירושלמי, מפני שזה הנושא במשנה לר' עקיבא לפי פשט המשנה שיש פסוק לר' עקיבא.

יוצא איפוא לפי הבנת הגר"א בירושלמי לר' עקיבא עשר נטיעות נלמד מפסוק. ברם לא ברור האם הדרשה מדאורייתא או רק אסמכתא.

מהמשך הירושלמי שם לכאורה משמע שישנה הלכה למשה מסיני, וז"ל: "ר' חייא בר אבא בעי קומי ר' יוחנן: ועכשיו למה הן חורשין בזקינות? א"ל: בשעה שניתנה הלכה כך ניתנה, שאם בקשו לחרוש - יחרשו, ר' בא בר זבדי בשם ר' חוניה דבקעת חרן: ערבה וניסוך המים ועשר נטיעות מיסוד הנביאים הראשונים הם. מה ופליגי? ר' יוסי ב"ר בון בשם לוי: כך היתה הלכה בידן ושכחוה, ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים. ללמדך שכל דבר שבית דין נותנין נפשם עליו סופו להתקיים בידם כמו שנאמר למשה מסיני...".

אולם אם נתבונן בסוף דברי הירושלמי, משמע שהלכה זאת היא רק "כמו שנאמר למשה מסיני", ואיננה ממש הלכה למשה מסיני. חכמים קראו להלכה זו "הלכה למשה מסיני", בגלל שבית דין נתנו נפשם עליה. לפי זה יוצא שגם בה"ה תוספת שביעית אינה מדאורייתא אלא אסמכתא מדרבנן כפי שמפורש בה"א. (לפי זה סדר הדברים הוא: בתחילה נביאים הראשונים יסדו, אח"כ נשכחה ההלכה, ובשלב אחרון בתקופת בית שני עמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים.)

ב. רמת תוספת שביעית לאחריה.

לכאורה אם נלמד מפסוק לר' עקיבא שלפניה דאורייתא הוא הדין לשביעית לאחריה. ברם לר' ישמעאל יש מקום לדון האם בכלל ישנה תוספת שביעית לאחריה כדלעיל, ואם יש מה רמתה. משיטת ר"ת שהקשה מדוע צריך פסוק לר' ישמעאל לתוספת והרי תוספת לר' ישמעאל נילמד מהלכה למשה מסיני, ותרץ שהפסוק בו דנה הסוגיה בראש השנה דנה בתוספת שביעית לאחריה, מסתבר שדין תוספת שביעית לאחריה כדין תוספת לפניה ושניהם מדאורייתא. עיין לקמן בדיון על אופי תוספת שביעית לאחריה המשך ברור הנושא.

22. גם בבבלי בסוכה דף ל"ד ע"א משמע שאבא שאול דבר על ערבה.

23. בכתב יד א' ובכתב יד ב'.

3. אופי הדין (והקיפון).

הקדמה.

בשביעית ישנם שני מישורים עיקריים:

- א. איסור מלאכה – לאו ועשה.
 - ב. דיני הפקר ושאר דיני קדושת הפירות.
- ברור שהיקף הדינים בתוספת שביעית לפניה אינם שייכים אלא במישור הראשון של איסורי המלאכה ולא שייך במישור השני.
- ברור שהיקף הדינים בתוספת שביעית במוצאי שביעית בודאי שייך למישור השני. צ"ע האם תוספת שביעית במוצאי שביעית שייך גם למישור הראשון.
- בין בתוספת לפניה ובין לאחריה צריך לדון באופיה של התוספת.

א. אופי תוספת שביעית לפניה.

ניתן להעלות שתי דרכים עקרוניות לאופי תוספת שביעית:

1. תוספת שביעית היא הרחבת השביעית והתוספת מהווה חלק אנטגרלי מן השביעית לגבי המישור הראשון (עיין בהקדמה).
2. דיני תוספת אינם נובעים מהרחבת השביעית אלא מחמת השביעית עצמה, והאיסורים בתוספת נובעים מחמת השלכותיהם לשביעית, כלשון הרמב"ם²⁴: "עבודת הארץ בשנה השישית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני מפני שהוא מתקנה לשביעית".

לשתי התפיסות הנ"ל צריך לדון מה היקף הדינים הנוהגים בתוספת.

נראה שניתן לתלות את השאלה הנ"ל בכמה סוגיות:

1. מקור ר' עקיבא לתוספת על פי הירושלמי.
2. בהסבר ההוא – אמינא במו"ק²⁵ שיש מלקות בתוספת.
3. מה הן המלאכות שנאסרו בתוספת.
4. מה הן המלאכות שהותרו בתוספת.
5. שיעור זמן של תוספת לפניה.
6. דין עשר נטיעות.

1. מקור ר' עקיבא לתוספת על פי הירושלמי.

בדיון במקור הדין הובא המקור של ר' עקיבא בירושלמי: "... 'בחריש ובקציר תשבת' בחריש שקצירו אסור, ואי זה? זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית, ובקציר שחרישו אסור, ואי זה? זה קציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית".

24. פ"ג ה"א, ועיין בהמשך דיון בשיטת הרמב"ם.

25. דף ג' ע"א.

את הגדרת הירושלמי לחריש "שקצירו אסור" ניתן להבין בשני אופנים. האחד כסימן לאיזה תקופה התורה התכוונה, והאופן השני שבהגדרה יש גלוי על אופיו של איסור תוספת שביעית, הבנוי בגין העתיד, ואין כאן הרחבה של השביעית אלא דין הנובע מהשביעית עצמה, תפיסה זו מצויה בריטב"א בראש השנה דף ט' ע"א, וז"ל: "אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית פי' שהיא מועלת בשביעית וזה מן התורה שלושים יום קודם שביעית, וחכמים הוסיפו בשדה אילן מן הפסח ובשדה לבן מן העצרת דבהכי מועילין בשביעית". וכן נמצא גם בחידושי הריטב"א (דף ט' ע"ב ד"ה "פחות"). וכן בלשון הרמב"ם: מפני שהוא מתקנה לשביעית.

2. בהסבר ההוא אמינא במו"ק שיש מלקות בתוספת.

א. שיטת תוס', תוס' רא"ש והריטב"א במו"ק²⁶.

על דיון הגמרא שם: "יכל ילקה על תוספת ראש השנה דאתיא מ'בחריש ובקציר תשבות" דנים הראשונים מה מקור דין מלקות בתוספת, וז"ל תוס': "ואם תאמר – מלקות מנלן, והלא לא כתיב בתוספת לאו אלא עשה גרידא 'בחריש ובקציר תשבות'? איכא למימר – דמ'בחריש ובקציר' מפקינן דצריך תוספת, כלומר שהשביעית מתחלת משנה השישית וכל דין שביעית יהיה לשישית, דהרי קאמר רחמנא דשביעית מתחלת קודם שנה שביעית וא"כ הוא כשביעית".

הריטב"א מתרץ כתוס', וז"ל: "וי"ל מלקות ממש, וקרא ה"ק – בחריש תשבות כמו בשאר מלאכות שכתבתי לך שהן בלאו". אמנם בריטב"א לא מופיעה הגדרה של התוספת ששביעית מתחלת משנה השישית וכל דין שביעית יהיה לשישית. ונראה שהריטב"א לשיטתו כנ"ל שתוספת אינה הרחבת השביעית, וכאן יש פירוש מקומי שהחריש הזה נכלל באיסור מקביל בחומרתו לאיסור שביעית²⁷*

שיטת רש"י בריטב"א וי"מ בתוס' רא"ש.

בחידושי הריטב"א בתחילת דבריו מביא את פירוש רש"י²⁷, שהסביר שהדיון בגמ' לגבי מלקות בתוספת רק במישור הדרבנן: "מלקות מרדות עד שתצא נפשו, דומיא דאמרו לו עשה סוכה ואינו עושה". ובדומה נמצא ב"מ בתוס' רא"ש.

ניתן להבין שרש"י והי"מ בתוס' רא"ש חולקים על תפיסת התוס', והם סוברים שתוספת אינה הרחבה של השביעית ויש בה דינים עצמאיים מכח העשה (עיי' לקמן דיון באופי תוספת שביעית לאחריה הסבר שיטת רש"י), או יתכן שהיא הרחבה, אבל לא באותה עוצמה, כמו בשבת ויום הכיפורים ואולי רק הרחבת העשה.

לא ניתן לדחות ולומר שכל הנ"ל רק בהוה אמינא, מפני שהסיבה בגללה לא לוקים על תוספת הוא מפני ביטול תוספת בזמן הזה, ברם לו היה דין תוספת פשוט הדברים שהיה מלקות לר' ישמעאל, ולר' עקיבא שאין מקור לביטול תוספת בזמן הזה (בשיטת הבבלי), לכאורה צריך ללקות גם בזמן הזה (עיי' לקמן דיון בתוספת שביעית בזמן הזה לר' עקיבא).

26. תוס', ותוס' רא"ש ד"ה "יכל ילקה", ובריטב"א ד"ה "לר' יוחנן".

27. על הקישור בין שני חידושי הריטב"א העיר לי הרב שמעון לפיד שליט"א.

27. לא נמצא לא ברש"י הגדפס על מו"ק ולא ברש"י כ"י.

מצינו כדברנו מפורש בתוס' רא"ש במו"ק²⁸: "ולחך שנויא דרב אשי צריך לפרש דאתוספת בזמן הזה קאמר, יכל ילקה אתוספת שביעית בזמן שאין בית המקדש קיים, ונסיב ליה תלמודה לפטור שהתירום ר"ג ובית דינו מהאי טעמא, דכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים וכו' ... והוסיפו הן שני פרקים הללו, למעבד הרחקה טפי, ואחר שחבר בית המקדש נהגו בהן אסור, משום דסברי כר' עקיבא, דאסר לה מקרא, עד שבא ר"ג ובית דינו והורו דהלכה כר' ישמעאל, ולא גמירי אלא בזמן שבית המקדש קיים וממילא בטלו הרחקה שני פרקים".

אולם מרש"י כ"י על מו"ק²⁹ נלענ"ד שחולק על הסבר תוס' רא"ש, ומשמע שלר' ישמעאל אין מלקות למסקנה גם בזמן שבית המקדש קיים. רש"י כ"י מסביר את הסוגיא: "ונסיב ליה תלמודא לפטורא כדבעינן למימר קמ' גזרה שוה משבת בראשית...". לכאורה צ"ע מדוע רש"י כ"י לא הביא את מסקנת הסוגיה שההלכה לא קיימת בזמן הזה, אלא שמכאן שלרש"י כ"י אם לומדים מהלכה גם בזמן בית המקדש אין מלקות, וכן נמצא בחידושי רע"א שלר' ישמעאל הלומד מן ההלכה לא שייך מלקות, וז"ל: "אולם יש לעיין דמשמע דאי נפקותא מן ההלכה מעשר נטיעות אין כאן מלקות, דהא ההלכה לא היה כלל בדרך איסור רק להתיר נטיעות ונשמע ממילא האיסור...".

וכן הבין הגרשו"א ב"מעדני ארץ"³⁰, ותמה שם על תוס' רא"ש, וז"ל: "... והוא פלא שהרי אף אם נדחוק לומר שמכח ההלכה שמעינן דהשביתה מעבודת הארץ האמורה בשביעית מתחלת לגבי זקנה מערב שביעית, מ"מ קשה דלפי"ז מה טעם מותר בזה"ז כיון שההלכה אינה אלא גילוי מלתא על פירושא דקרא?"

לענ"ד קושייתו אינה קשה, מפני שההלכה אינה אומרת שזה מה שכתוב בתורה, אלא ההלכה מוסיפה תוספת שמהותה כשביעית לפי תוס' רא"ש, ורש"י כ"י כנראה חלק על תוס' רא"ש, ואולי רש"י כ"י לשיטתו עם הרש"י המופיע בריטב"א, המובא לעיל, שמדובר במלקות מרדות.

בעקבות הבנת רע"א, מקשה הגרשו"א: "א"כ מה פריך הש"ס לקמן דלכ"ע קרא למ"ל, הא אצטריך למלקות!" עיין ב"מעדני ארץ" שתרץ. ברם לפי דרכו של תוס' רא"ש הקושיה אינה מתחילה, מפני שאה"נ לוקים על דין תוספת גם לר' ישמעאל.

אולם אפשר לפרש שהרא"ש מפרש את השאלה: "יכול ילקה על התוספת?" – אליבא דר"ע בלבד עד שבא ר"ג ובית דינו ולמדו כר' ישמעאל שכלל אין מלקות ובוה"ז כלל אין איסור. הדיון נאמר רק אליבא דר"ע, האם יש מלקות על התוספת, ובוה נחלקו שם למסקנה רש"י שבריטב"א מול הרא"ש ותוס'.

כמו"כ ניתן לדחות את כל הראיה, מזה שאין מלקות בתוספות לרש"י כ"י, אם נעמיד את כל דיון הגמ' אם לוקים על חרישה (וביחוד לשיטת ר"ת שרק חרישה נאסרה בתוספת), והדיון על חרישה איננו רק על תוספת אלא גם על שביעית עצמה.

28. דף ד' ע"א ד"ה "אבל בזמן".

29. מועד קטן דף ג' ע"ב ד"ה "אולם".

30. סימן ו' ס"ק ה' בסופו.

3. מה הן המלאכות שנאסרו בתוספת.

במשנה³¹ שנינו: "בחריש ובקציר תשבת' אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית, וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית".

ברור מהמשנה שחריש אסור בערב שביעית וקציר במוצאי שביעית. השאלה היא – מה הדין בשאר מלאכות בערב שביעית ובמוצאי שביעית? לכאורה השאלה הנ"ל תלויה בשאלת היסוד באופי תוספת. אם אופיה של התוספת היא הרחבת השביעית, וכלשון התוס' שהשביעית מתחלת מהשישית, לכאורה יש מקום לדון שכל המלאכות יאסרו. ברם אם תוספת היא איננה הרחבה יש לדון מה העקרון המנחה, ואולי רק חרישה נאסרה מפני שיש בה השלכות לשביעית ולא שאר מלאכות.

שיטת ר"ת³².

על דברי הברייתא: "ת"ר – אחד הנוטע, אחד המבריך ואחד המרכיב ערב שביעית שלשים יום לפני ראש השנה – עלתה לו שנה, ומותר לקימן בשביעית" מקשה תוס': "ותימה – דבפ"ב דשביעית³³ תנן ומייתי לה בפ"ק דמו"ק³⁴ שחורשין בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת, וכיון דאפילו ליטע בתחילה שרי שלשים יום לפני ר"ה אמאי אסור לחרוש? לשתרי נמי לחרוש עד לפני ר"ה שלשים יום!"

ומתרץ ר"ת: "ואור"ת – דלא החמירו בנטיעה כמו בחרישה משום דאין תוספת שביעית דאורייתא בנטיעה אלא בחרישה דכתיב ביה קרא כדדרשינן לעיל (ע"ב) מ'בחריש ובקציר תשבות'. ועוד יש ליתן טעם – משום דכל חורש ערב שביעית הוי להועיל בשביעית אבל אין לאסור ערב שביעית ליטע מחמת שהאילן גדל בשביעית, דכל האילנות נמי מיגדל גדלו בשביעית וא"כ לא יטע לעולם".

יוצא איפוא שיטת ר"ת שבתוספת שביעית נאסרה רק חרישה מדאורייתא ולא נטיעה, ומדרבנן נאסרה גם נטיעה ורק ל' יום. הסברו של ר"ת הסבר כפול:

א. גזה"כ.

ב. סברה: "משום דכל חורש ערב שביעית הוי להועיל בשביעית". וכפי שהוזכר לעיל בריטב"א, אלא שיש להעיר שבתוס' משמע שזו לא דעת ר"ת אלא דעת תוס', עיין שם.

לפי זה מבוררת שיטת ר"ת שתוספת אינה הרחבה של השביעית (גם אם נסביר שבהוה אמינא בגמ' לגבי מלקות הבינו שתוספת הינה הרחבה של השביעית, למסקנה ההוה אמינא נדחתה).

31. פ"א מ"ד.

32. ראש השנה דף ט' ע"ב תוד"ה "ומותר", דף י' ע"ב ד"ה "שלשים ושלשים", ובשאר ראשונים ג"כ מובאת שיטת ר"ת.

33. משנה א'.

34. דף ג' ע"ב.

שיטת הר"ש³⁵ והרא"ש³⁶.

וז"ל הרא"ש על תרוץ ר"ת הנ"ל: "ולא נהירא לי דמסתמא מרכינן תוספת שביעית לכל דין שביעית, וכל האסור בשביעית אסור במוצאי שביעית, כמו לר' ישמעאל דמפיק ליה מ'שבתכם'".

דברי הרא"ש בהירים מאוד ביחס לתפיסתו את אופי דין תוספת שביעית^{36*}, ברם צ"ע מדוע הרא"ש עובר מדיון בתוספת ערב שביעית לתוספת מוצאי שביעית? לכן לפי דרכנו נראה שהרא"ש רצה להוכיח שדין תוספת שביעית הינה הרחבה של השביעית, ודוקא מהלימוד של ר' ישמעאל מ'שבתכם' ניתן להבין מעצם הלימוד שאופיה של התוספת היא הרחבת השביעית, שזהו פשוט הלימוד 'שבתכם' – הרחבת השבת. ומכיון שהרא"ש³⁷ למד כר"ת, שהדיון בגמ' בראש השנה בשיטת ר' ישמעאל בתוספת מוצאי שביעית, מפני שתוספת ערב שביעית נילמד מהלכה למשה מסיני, ממילא הפסוק 'שבתכם' מלמד דין תוספת במוצאי שביעית.

וכן הר"ש³⁸ הבין בר"ת שכל מלאכות דאורייתא נאסרו בתוספת.

מחלוקת רש"י ור"ת בהסבר הסוגיה בראש השנה דף י' ע"ב.

על דיון הגמ' בראש השנה: "דתנן: אין נוטעין ואין מברכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות מל' יום לפני ראש השנה, ואם נטע והבריך והרכיב – יעקור. ר' יהודה אומר: כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת. ר' יוסי ור' שמעון אומרים: לשתי שבתות. ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא: לדברי האומר ל' – צריך שלשים ושלשים, לדברי האומר שלושה – צריך שלושה ושלשים, לדברי האומר ב' שבתות – צריך ב' שבתות ושלשים יום".

נחלקו רש"י ור"ת בהסבר דברי רבה בר אבוא. רש"י מסביר: "צריך שלשים ושלשים, שלשים לקליטה ושלשים לתוספת כר"א". ר"ת³⁹ מקשה צרור קושיות נגד פירושו של רש"י, ומסביר את הצורך בשלושים כדין מדיני ערלה אבל לענין שביעית לא חיישינן אלא שלא תקלוט בשביעית עצמה.

לפי דינו של ר"ת, שאין איסור שיקלט בתוספת אע"פ שיש איסור שיקלט בשביעית עצמה, ניתן ללמוד שהתוספת איננה חלק אינטגרלי מן השביעית, אולם ברור שגם לר"ת יש איסור לנטוע בפועל בתוספת שביעית.

ברש"י הדברים אינם הכרחיים, מפני שניתן לומר שרש"י חולק רק בענין נטיעה אבל מסכים עקרונית לתפיסת ר"ת באופיה של התוספת.

ניתן להביא שתי ראיות שאכן זוהי שיטת רש"י:

35. פ"א מ"א ופ"ב מ"ו.

36. תוס' רא"ש דף ט' ע"ב ד"ה "ומותר".

36*. הרב שמעון לפיד שליט"א דחה את הראיה, משום די"ל שמסברה התורה לא אסרה רק מלאכה אחת, אולם לענ"ד מההמשך משמע כדברינו.

37. ראש השנה דף ט' ע"א, תוס' רא"ש ד"ה "ור' ישמעאל".

38. פ"ב מ"ו.

39. ראש השנה דף י' ע"ב תד"ה "שלשים".

1. רש"י המופיע בריטב"א²⁶ במו"ק הנ"ל.
 2. רש"י בראש השנה⁴⁰ ובמכות⁴¹ מסביר מה הכריח להעמיד את הפסוק: "בחריש ובקציר תשבות" דוקא בתוספת שביעית, ולא בשבת בראשית כפשוטו של מקרא, וז"ל: "דע"כ אע"ג דרישא דקרא בשבת קאי דכתיב 'ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות' סיפא היינו בחריש ובקציר תשבות אשבעית קאי, דאי אשבת חריש וקציר הוא דאסור, שאר מלאכות מי שרי".

רע"א⁴² מקשה: "... משמע דמכח יתירא הוא דלא מוקמינן על שבת. אבל קשה לי – דמנ"ל למדרש דקאי על תוספת שביעית? דלמא קאי על תוספת שבת בראשית! וברש"י ר"ה דף ט' ע"א כתב דע"כ אע"ג דרישא דקרא בשבת קאי דאי אשבת חריש וקציר הוא דאסור שאר מלאכות מי שרי עכ"ל, מ"מ עדיין קשה לי קצת – דדלמא קאי על תוספת שבת, ולא רצתה התורה לאסור בתוספת שבת רק למלאכת חרישה וקצירה ולא בשאר מלאכות".

לענ"ד אם נבין שאופי תוספת שביעית לרש"י אינה הרחבת הקדושה, מוכן היטב מדוע מעמידים דוקא בתוספת שביעית ולא בתוספת שבת, דאי בשבת אין סברה מדוע הפסוק עוסק דוקא בחרישה, ברם אם בתוספת שביעית ברור מדוע הפסוק עוסק בחריש המבטא את מהות התוספת – "מפני שהוא מתקנה לשביעית" כלשון הרמב"ם.

נראה שרע"א לא קיבל את דרכנו בהסבר רש"י, מפני שפשט רש"י בדין נטיעה בתוספת שחולק על ר"ת.

שיטת הרמב"ם⁴³.

נראה שגם הרמב"ם סובר כרש"י באופיה של התוס', וחולק על ר"ת בצמצום איסורי המלאכה האסורים בתוספת.

וז"ל: "עבודת הארץ בשנה שישית, שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית". מדייק הרב ב"שבת הארץ": "ממה שאמר שיש טעם בהלכה למשה מסיני זו שאסור בעבודת הארץ שלשים יום לפני שביעית, מפני שהוא מתקנה לשביעית, נראה שדוקא עבודת כאלה שיש בהם משום תיקון הארץ לשביעית אסורות בתוספת שביעית, כגון חרישה ששייך תקון הארץ בשביעית על ידה וכן זמירה בעבודת האילן שייך ג"כ שהוא לצורך שביעית, אבל קצירה ובצירה שאינה משום תיקון עבודת הארץ לשביעית אינה אסורה בתוספת שביעית אפילו בזמן שבית המקדש קיים...".

לענ"ד דיוקו ברור, ברם קשה מאוד לומר שהרמב"ם צימצם את דין תוספת על מנת להפקיע איסור קצירה, שהרי איסור קצירה ובצירה נאמרו רק בפירות שיש בהם קדושת שביעית, ואם כן יוצא שגם אחרי ראש השנה עדיין אין איסור קצירה ובצירה מפני שאין דין קדושת פירות אחרי ראש השנה. ברם הרב לשיטתו בהבנת מלאכת הקצירה, ואי"ה נאריך בשיעור נפרד שידון באופי מלאכת קצירה.

40. ראש השנה דף ט' ע"א.

41. מכות דף ח' ע"ב.

42. במשניות אות ג'.

43. פ"ג ה"א.

ניתן להביא ראיה שהרמב"ם⁴⁴ שאיסור נטיעה בתוספת שביעית כרש"י ולא כר"ת, וז"ל: "אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה שלשים יום קודם ראש השנה של שביעית, וסתם קליטה שתי שבתות, ודבר זה אסור לעולם מפני מראית עין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו".

אם כן יוצא שהרמב"ם סובר כרש"י, שיסוד תוספת איגנה הרחבת השביעית, ובכל זאת חולק על ר"ת ואוסר נטיעה בתוספת, מפני שלדעתו באותו זמן של תוספת נאסרו כל המלאכות שיש להם השלכה לשביעית⁴⁵.

ברם צריך לדון מה בא הרמב"ם למעט בצמצמו "מפני שהוא מתקנה לשביעית", וניתן להעלות שלוש דרכים:

א. מלאכות דרבנן⁴⁶ שנאסרו בשביעית, ובכל זאת בתוספת הותרו מפני שאינם בגדר "מתקנה לשביעית".

ב. להפקיע תוספת שביעית לאחריה – עיין בהמשך דיון באופי תוספת שביעית לאחריה.

ג. הרב שמעון לפיד שליט"א באר שגם בזמן ששביעית דאורייתא האיסור שיקלט קודם השביעית בנוי רק על מראית עין, וממילא באור צמצום הרמב"ם הוא נטיעה מעיקר הדין ומסתבר כדבריו.

שיטת המהר"י קורקוס חילוק בין שני פרקים ראשונים לשלושים יום. המהר"י קורקוס בהלכות שמיטה ויובל פ"ג ה"א, מחלק בין שני פרקים ראשונים, בהם נאסרה רק חרישה, לבין תוספת שביעית של שלושים יום בה נאסרו כל המלאכות. ביחס לשני פרקים הראשונים מסתבר שכו"ע מודים שלא נאסרה אלא חרישה, וכך נראה מפשטות המשניות. ברם, בשלושים יום, נחלקו הראשונים, האם נאסרו כל המלאכות אם לאו. לפי הראשונים שבשלושים יום נאסרו כל המלאכות כמו בשביעית, יוצא שישנו הבדל מהותי, בין אופי תוספת מדרבנן בשני פרקים לבין אופי תוספת של שלושים יום. אופי התוספת מדרבנן אינה הרחבת השביעית אלא שישנו איסור לחרוש מפני שמתקנה לשביעית, ואילו אופי תוספת של שלושים יום, הינו הרחבת השביעית, עיין להלן הרחבת ביאור הענין.

3. מה הן המלאכות שהותרו בתוספת.

במשנה ריש פרק ב' שנינו מלאכות המותרות בתוספת:

(מ"ב) "מזבלין, ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה, וכן בבית השלחין.

44. פ"ג ה"א.

45. עיין במאמר הדן במלאכות המותרות בשביעית בדיון על השקיה בשביעית הסבר הדין בנטיעות, ועל פי זה יובן מדוע הרמב"ם חלק על סברת ר"ת לגבי נטיעות.

46. שנמנו בפרק ב' בשביעית ונפסקו ברמב"ם פ"ג ה"ט: "... אף בזמן המקדש מותר לסקל, ולזבל השדות, ולעדור המקשאות והמדלעות ובית השלחין עד ראש השנה. ומזבלין, ומפרקין, ומאבקין, ומעשנין, ומקרסמין, ומזרדין, ומפסליון ומזהמין את הנטיעות, וכורכין, וקוטמין אותן. ועושין להם בתים, ומשקין אותן, וסכין את הפגין, ומנקבין אותן. כל עבודות אלו מותרות בערב שביעית עד ראש השנה של שביעית ואפילו בזמן המקדש".

מיבלין, מפרקין, מאבקין, מעשנין עד ר"ה, ר' שמעון אומר: אף נוטל הוא את העלה מן האשכולות בשביעית".

(מ"ג) "מסקלין עד ר"ה. מקרסמין, מזרדין, מפסלין עד ר"ה....".

(מ"ד) "מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן, וקוטמין אותן ועושין להם בתים, ומשקין אותן עד ר"ה. ר' אלעזר בר צדוק אומר: אף משקה הוא את הנוף בשביעית אבל לא את העיקר".

(מ"ה) סכין את הפגין, ומנקבים אותם עד ר"ה....".

יוצא שישנן מלאכות המותרות בתוספת, וכך פסק הרמב"ם⁴⁷. לאור זה צריך לדון בשתי

נקודות:

(א) האם המשנה עוסקת בתוספת דאורייתא או בזמן הזה.

(ב) מה המכנה המשותף בין כל המלאכות המותרות.

א. פשטות הסוגיות.

הדרך הפשוטה בסוגיות שבזמן הזה אין תוספת שביעית כלל מפני שההלכה נאמרה בזמן שבית המקדש קיים (הדברים יבוארו לקמן בברור דין תוספת שביעית בזמן הזה), וממילא בפשטות מדובר בזמן הבית שהיתה תוספת שביעית דאורייתא, וכך פסק הרמב"ם⁴⁷: "... אף בזמן המקדש מותר לסקל, ולזבל וכו'...".

שיטת ה"ירמ"ה"⁴⁷.

ה"יד רמ"ה" סובר שהמלאכות המותרות נאמרו בתוספת שביעית בזמן הזה, וז"ל: "... וכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים דומיא דניסוך המים, אבל בזמן שאין בהמ"ק קיים לה⁴⁸, ואפילו הכי לא שרו למחרש בשדה האילן אלא לצורך אילנות שבו ובשדה הלכן לצורך מקשאות ומדלעות שבו, כי היכי דלא לפסוד ולצורך ערב שביעית הוא, אבל לצורך הקרקע עצמה לא, דודאי לצורך שביעית קא עביד, והיינו דתנן בשביעית פרק ראשון עשר נטיעות מפוזרות לתוך בית סאה וכו'...".

לכאורה מדברי ה"יד רמ"ה" מובן שבזמן שבית המקדש קיים נאסרו כל המלאכות ובזמן הזה הותרו חלק מן המלאכות, ודבריו נוגדים את פשטות הסוגיות וכל הראשונים.

נסיון להסבר שיטת ה"ירמ"ה" (שני דינים בתוספת).

אם נבין שישנם בתוספת שביעית שני רובדים: האחד – "מפני שהוא מתקנה לשביעית", והוא נאסר גם בזמן הזה מפני שמוקד האיסור אינו התוספת אלא השביעית עצמה. הרובד השני – תוספת שמשמעותה הרחבת השביעית, אולי הדין שבזמן שאין מקדש לא נוהגת תוספת מתיחס לרובד השני. אולי שעורי הזמן של שני הרובדים יהיו שונים. לגבי הרחבת הקדושה שלשים יום, ולגבי הרובד הראשון – שני פרקים ראשונים – עיין לקמן דיון בשעור הזמן.

47. פ"ג ה"ט.

48. בבא בתרא דף כ"ו ד"ה "ודייקין" (עמ' 110).

48. לא ברורה הגירסה.

(ב) מה המכנה המשותף של המלאכות המותרות.

ניתן לנקוט באחת משלוש הדרכים:

1. עוסקים במתיר של "אוקמי אילנא" - ע"פ שיטת הרשב"א⁴⁹.
2. מלאכות ברמת הדרבנן הותרו בתוספת - שיטת הר"ש⁵⁰.
3. רק חרישה נאסרה בתוספת - שיטת ר"ת (עיין לעיל).

1. עוסקים במתיר של "אוקמי אילנא" ע"פ שיטת הרשב"א⁴⁹.

ז"ל הרשב"א בדיון ביחס בין דיני קנינים לבין דיני חרישה בתוספת שביעית: "וא"ת - ומאי שנא משביעית דשלשה אילנות גדולים חורשים כל בית סאה בשבילן? י"ל - דהתם לגבי שביעית כיון שיש תועלת להעמיד האילנות בחרישת זה השיעור התיירו לו שכל זה צריך לאוקמי אילנא, אבל לענין מקח וממכר אין הולכין אלא אחר השיעור שדרך נוטע שדה אילן מניח ומרחיק זה מזה ואין דרכם לפזר יותר....".

יוצא מדברי הרשב"א שדין חרישה הותר בצורה מסוימת מפני "אוקמי". ואולי ניתן להרחיב ולהסביר גם את המשניות בפרק ב' ע"פ היתר "אוקמי".

ההסבר לכך יכול להיות על פי אופי תוספת שביעית, דבר שיש בו גם "אוקמי" וגם "אברויי" בשביעית נאסר מפני ה"אברויי", ובתוספת שכל האיסור מפני הסיבה שתכלית המלאכה לשביעית "מפני שמתקנה לשביעית" בודקים מהי סיבת המלאכה ולא מה תוצאותיה, ואין נפקא מינה אם יש גם אברויי. (עיין במאמר העוסק במלאכות המותרות בשביעית בדיון ב"אוקמי אילנא" בתוספת שביעית הסבר נוסף לדין הרשב"א).

2. מלאכות ברמת הדרבנן הותרו שיטת הר"ש⁵⁰.

הר"ש סובר שבתוספת נאסרו רק המלאכות שנאסרו מן התורה בשביעית, ולא מלאכות שנאסרו רק מדרבנן. והוסיף היתר נוסף: גם בדאורייתא - כשהדבר לצורך פירות שישית. הגרשז"א⁵¹ רוצה להוכיח מכאן שאופי התוספת אינה הרחבת השביעית, ז"ל: "... ותו קשה דבפ"ב משביעית מבואר דאף לר"ע אין איסור תוספת נוהג אלא במלאכות המפורשות בתורה ולא בהני דאיסורן רק מדבריהם, ומסתבר לענ"ד - דכל זה ניחא אם נאמר שיש חילוק בין התוס' והעיקר, משא"כ אם נאמר דגלי קרא שהתוס' הוא כמו העיקר א"כ מה טעם ראו חכמים לחלק ביניהם לענין עבודות דרבנן".

לענ"ד אין הכרח לדברי הגרשז"א, מפני שתי סיבות:

א. גם אם תוספת הינה הרחבת השביעית לא בהכרח שלוקים על תוספת, וכמו שמצינו בתוספת יום הכיפורים, שבהבנה פשוטה אופיה הרחבת הקדושה ובכל זאת אין עונש - בגמ' ביומא⁵²: "ועיניתם את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו' יכול יהא ענוש על

49. בבא בתרא דף פ"ג ע"א.

50. פ"א מ"א ופ"ב מ"ו.

51. "מעדני ארץ" סימן ו' ס"ק ה' ד"ה "אמנם".

52. יומא דף פ"א ע"א.

תוספת מלאכה? ת"ל - 'וכל הנפש אשר לא תעשה מלאכה בעצם היום הזה' - על עיצומו של יום ענוש כרת, ואין ענוש כרת על תוספת מלאכה". א"כ מצינו שיש שני מושגים - עצומו של יום ותוספת, ואולי חכמים לא גזרו על תוס' שרמתה נמוכה יותר (עיין עוד בדיון על מלקות בתוספת בסוגיא במועד קטן לעיל).

ב. אם נקבל את שיטת חלק מן האחרונים, שגם מלאכות מדרבנן בכרייתא ב"תורת כהנים" אסורים מדאורייתא אלא שאינם אסורים בלאו אלא בעשה, יכול להיות שתוספת הינה הרחבת השביעית לענין איסורי מלאכה שהם דינים בגברא, אבל השנה מתחילה בראש השנה וממילא איסורים שאינם אסורים אלא מחמת העשה בשביעית אסורים מדאורייתא, ובתוספת אינם אסורים כלל וכלל.

5. שיעור הזמן של תוספת שביעית לפניה.

מצינו שני סוגי שיעורים. האחד מתיחס באופן ספציפי לסוג הגידול, השני הקובע כללית שיעור זמן קבוע.

א. בסוג הראשון המתיחס באופן ספציפי לסוג הגידול מצינו חילוק בין שדה האילן לשדה לבן, ומחלוקת האם לקבוע תאריך קבוע לכל הגידולים, או על פי ראית המציאות ביחס לכל גידול בכל שנה.

במשנה ריש שביעית שנינו דין שדה האילן: "עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית? בית שמאי אומרים: כל זמן שהוא יפה לפני, ובית הלל אומרים: עד העצרת. וקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו".

בריש פרק ב' שנינו דין שדה הלבן: "עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית? עד שתכלה הליחה, כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות, אמר ר' שמעון: נתת כל אחד ואחד בידו, אלא בשדה הלבן - עד הפסת, ובשדה האילן - עד העצרת".

ב. בסוג שני מצינו שני שיעורים: האחד בגמ' - "שלשים יום", והשני שהעלו הראשונים "פורתא".

שלשים יום.

בדיון הגמרא במועד קטן⁵³ איך ביטלו את דין תוספת שביעית, מתרץ ר' יצחק: "כי גמרי הלכתא שלשים יום לפני ר"ה, ואתו הני תקון מפסת ומעצרת, ואתנו בדידהו - כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל". מדברי ר' יצחק ניתן ללמוד שישנם שני זמנים - שלשים יום שהוא זמן תוספת שביעית מדאורייתא, ושני פרקים ראשונים שהם זמני תוספת מדרבנן, אלא שלא ברור האם שני הזמנים נשארו גם למסקנת הגמ'. בהמשך הגמ' שם הקשתה מדוע אומרים שזו הלכתא והרי יש מקור בפסוק לר' עקיבא לתוספת, ומסקנת הסוגיא לתרץ את הקשיים: "אלא אמר רב אשי: רבן גמליאל ובית דינו סברו לה כר' ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה, וכי גמירי הלכתא - בזמן שבית המקדש קיים דומיא דנסוך המים, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים - לא".

יוצא איפוא שלמסקנה לא זקוקים להגיע לשלושים יום, וצריך ברור האם השלושים יום נשאר למסקנה.

בירושלמי⁵⁴ אין זכר לשלושים יום, ואולי לשיטתו איסור שני פרקים ראשונים הוא דאורייתא ולא דוקא שלושים יום (לעיל ברמת הדין דננו בשיטת הירושלמי, ע"ש במחלוקת הסוגיות בין פ"א ה"א ופ"א ה"ה).

ברם הרמב"ם קיבל את שני הזמנים של ר' יצחק להלכה, וז"ל: "עבודת הארץ בשנה שישית, שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית, ודבר זה בזמן שבית המקדש קיים הוא שנאסר מפי השמועה, וגזרו חכמים שלא יהיו חורשים שדה האילן ערב שביעית בזמן המקדש אלא עד עצרת ושדה הלבן עד הפסח".

ה"כסף משנה" על אתר הראה שמקורו של הרמב"ם הוא ר' יצחק הנ"ל, וה"לחם משנה" על אתר הרחיב: "... ומ"מ ההיא כר' יצחק נמי קושטא הוא, דאע"ג דקאמר 'אלא', לאו אדר' יצחק קאי דההיא קושטא היא, אלא אתירוצי אחרני דקאמר התם קאי".

"פורתא"

על דיון הגמ' במועד קטן⁵⁵ בהוה אמינא (הדן בתוספת שביעית בזמן הזה): "ור' יוחנן אמר: רבן גמליאל ובית דינו מדאורייתא בטיל להו, מאי טעמא? גמר 'שבת' 'שבת' משבת בראשית - מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין, אף כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין", מקשים התוס': "מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין. ואי קשיא - והא מפקינן מקרא במס' יומא פרק בתרא (דף פ"א ע"ב) דצריך לעשות תוספת גבי שבת בין בכניסתה בין ביציאתה להוסיפה מחול על הקודש? איכא למימר - היא פורתא לא קא חשיב כיון דלא הוי אלא כ"ש וכי ההוא שעורא נמי יהא מודה רבן גמליאל דצריך להוסיף". וכן נמצא בתוס' רא"ש בשם הראב"ד: "ותירץ דהאי תוספת שמוסיפין מחול על הקודש אינו אלא בין השמשות שלהן שהוא אסור, וצריך להפסיק מעט קודם בין השמשות שלהן שהוא אסור, כדי שלא יכנס לבית הספק, אבל מן ודאי ושלל מתמת הספק לא אסרי ליה, ואילו הכא הוה אסרי מעיקרא ואתא איהו ושרא".

בין לתוס' רא"ש בשם הראב"ד ובין לתוס', צריך לדון האם ה"תוספת פורתא" נשאר למסקנה, שהרי רב אשי שם דוחה את דברי ר' יוחנן אמר רבן גמליאל" - "מתקיף לה רב אשי: מאן דאמר הלכתא - אתיא גזירה שוה עקרה הלכתה? ומאן דאמר קרא - אתיא גזרה עקרה קרא"? ומגיעה הגמ' למסקנה שביטול תוספת שביעית היא שההלכה נאמרה רק בזמן שבית המקדש קיים. אם כן יש לדון האם אותו תרוץ של ה"פורתא" נשאר למסקנה או שנדחה לגמרי. ניתן להוכיח שתוס' רא"ש סובר שה"פורתא" נדחה למסקנה. תוס' רא"ש בר"ה הנ"ל הוכיח מהסוגיא בראש השנה שכל המלאכות האסורות בשביעית אסורות בתוספת נגד שיטת ר"ת, ובודאי תוס' רא"ש שם לא התכוון רק ל"תוספת פורתא", שבו בודאי גם ר"ת יודה שכל המלאכות נאסרו.

פשטות התוס' בר"ה⁵⁶ חולק על "תוספת פורתא" של תוס' במועד קטן, מפני שתוס' שם כתבו: "ועוד דרבן גמליאל דפרק קמא דמו"ק (דף ג' ע"ב) לית ליה תוספת כלל דקאמר

54. פ"ג ה"א.

55. דף ד' ע"א.

56. דף ט' ע"א ד"ה "ור"ע".

התם נמנו על שני פרקים הללו והתירום....", ועיין ב"מעדני ארץ"⁵⁷ שמנסה לישב את הסתירה בין התוס' בראש השנה לתוס' במועד קטן. הגרשז"א⁵⁸ הבין שה"פורתא" נשאר גם למסקנה, ודבריו צ"ע, ועיין בהערות. ברמב"ם אין זכר לדין ה"פורתא", וממילה צ"ע על כמה פוסקים⁵⁹ שכתבו שבזמן הזה קיים דין ה"פורתא", שהרי כל שביעית בזמן הזה דרבנן וספיקא דרבנן לקולא, ולענ"ד יש כאן אפילו ספק ספיקא – ספק אם ה"פורתא" נשאר לתוס' למסקנה, ואם נשאר – ספק אם הלכה כתוס' או כרמב"ם (ניתן לצרף שגם בתוס' רא"ש סובר שה"פורתא" נדחה למסקנה, וכן את הסתירה בין התוס' בראש השנה לתוס' במועד קטן).

הבנת אופי התוספת לאור הזמנים השונים.

לכאורה אם הזמן הוא מן הסוג הראשון (לשיטותיו השונות), ההבנה הפשוטה שתוספת אינה הרחבת השביעית אלא איסור מפני שהוא "מתקנה לשביעית", וכן הבין ה"טורי אבן"⁶⁰ בדיוניו בסוגיא בראש השנה הלומדת דין מוספין מחול על הקדש בשבת וביו"ט (לחלק מן הראשונים עיין לקמן) משביעית, ומקשה: "...אני תמה – מה ענין תוס' זה דנ"ל לר"ע מ'חריש וקציר' לתוס' זה של שבת ויו"ט דנ"ל מועניתם ללמוד זה מזה, הא האסור בזה מותר בזה תוספת של חרישה ערב שביעית הנכנס לשביעית היינו שלא יחרוש בערב שביעית חרישה המועיל לשדה ואילן בשביעית והוא משעה שאין החרישה מועלת לפירות של ששית כדתנן בפ"ק דשביעית וכו'".

לפי זה מובנת היטב שיטת הירושלמי בריש שביעית הנ"ל, שמשמע ממקור תוספת לר"ע שאופיה של התוספת אינה הרחבת הקדושה, ומובן מדוע לא נזכר בירושלמי שלושים יום לשיטתו באופי תוספת שביעית.

ברם אם שיעור הזמן אינו אלא ברובד הדרבנן, אין לנו אלא ראייה לתוספת שביעית

57. שם ס"ק ד'.

58. "מעדני ארץ" סימן ו' ס"ק י"ג, וז"ל: "...ומה שאמרו בגמ' אליבא דשיטת התוס' דמקרא ד'שבתכם' מרבינן נמי תוס' שביעית היינו נמי תוס' של שעה פורתא כמו תוס' יוה"כ, ואין זה שייך כלל לאותו הסוג של תוס' דדרש ר"ע מקרא ד'בחריש ובקציר' ... וכיון שכן נראה דאותו תוס' שביעית שמבואר כאן בגמ' דר' ישמעאל גמר לה מ'שבתכם' שהוא רק תוס' כלשהו כמו תוס' שבת ויו"ט שפיר נוהג גם בזה"ז בין לפניו ובין לאחריה". הגרשז"א בעצמו הבין שהסברו דחוק, וז"ל: "ואע"ג שדוחק גדול הוא לומר דתוס' שביעית האמור כאן בסוגיה זו לר' ישמעאל חולק הוא מתוס' דר"ע ושני סוגים חלוקים הם, מ"מ מוכרחים אנו לומר כן כדי שלא נאמר דר' ישמעאל גמר נמי הך תוס' של ל' יום קודם שביעית מקראי...".

59. הגרשז"א הנ"ל, ובקיצור דיני שמיטת קרקעות הרב יהושע ישעיה נויבירט סעיף ו'. אחרי שגמרתי לכתוב שוחחתי עם הגרשז"א וגם הוא הודה שלא שמענו דין "תוספת פורתא" להלכה, ובספרו רק פלפל בדין ה"פורתא".

60. ראש השנה דף ט' ע"א בא"ד "חריש של ערב שביעית".

מדרבנן ולא לתוספת שביעית דאורייתא, הנלמדת או מן הפסוק או מהלכה למשה מסיני שהיא אינה אלא שלשים יום.

אם הזמן הוא מן הסוג השני, לכאורה לא שייך לדבר על זמן קבוע של שלושים יום לכל סוגי הצמחים. ואם בכל זאת הזמן הוא קבוע לכל סוגי הצמחים, לכאורה אופיה של אותה תוספת אינה אלא הרחבת השביעית, וק"ו אם שעור הזמן הוא "פורתא" בודאי יש מקום לזהות את דין ה"פורתא" עם תוספת שבת וי"ט (עיין בהמשך דיון בסוגית הגמ' בראש השנה ביחס בין תוספת שביעית לתוספת שבת וי"ט).

אולם הרמב"ם פסק שלושים יום מהלכה למשה מסיני, ובכל זאת הבין שאופיה של התוספת אינה הרחבת הקדושה, וז"ל: "עבודת הארץ בשנה ששית, שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית".

6. דין עשר נטיעות.

במשנה שנינו⁶¹: "עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה, חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה".

מקור הדין על פי הגמ'⁶²: "עשר נטיעות, ערבה וניסוך המים – הלכה למשה מסיני". ועל פי מסקנת הגמ' בבבלי במועד קטן⁶³ ההלכה נאמרה אליבא דר' ישמעאל, והפסוק נאמר אליבא דר' עקיבא.

אם מתבוננים, עצם החלוקה בין "ילדה" (נטיעה) ל"זקנה" (כלשון הגמ'), מגלה שאופיה של התוספת אינה אלא גרורה של השביעית "מפני שהוא מתקנה לשביעית" ואינה הרחבת השביעית.

ניתן להביא ראיה מהמשנה⁶⁴ הדנה בהגדרת נטיעה, שגם ר' עקיבא קיבל את החילוק בין "ילדה" ל"זקנה", שהרי ר' עקיבא מגדיר נטיעה, וז"ל: "ר' עקיבא אומר: נטיעה כשמה". ואם כן לכאורה ישנה ראיה לחקירתנו שתוספת אינה הרחבת השביעית.

וכך הקשה ה"טורי אבן"⁶⁵ שתי קושיות:

א. מנין החלוקה לר' עקיבא בין "ילדה" ל"זקנה"?

ב. אם ישנה חלוקה, איך ניתן ללמוד בגמ' בראש השנה דין תוספת שבת וי"ט משביעית, והרי הן שונות באופן כמו שבארנו!

ברם נלענ"ד שיש מקום לומר שהחילוק בין "ילדה" ל"זקנה" איננו בהכרח גילוי על אופי התוספת, ואולי זוהי הלכה למשה מסיני במישור ה"מתיר" מפני פסידא. מצינו בראשונים שהגדירו את המלאכות המותרות בתוספת מדין "אוקמי אילנא". עיין במאמר הדן ב"אוקמי אילנא" בפרק הדן ב"אוקמי אילנא" בתוספת שביעית.

כמו כן ניתן לומר בשיטת ר' עקיבא על פי תוס' שישנם שני רובדים – תוספת "פורתא", והיא נושא הדיון בגמ' בראש השנה, ובתוספת זו ישנה זהות בינה לבין תוספת שבת וי"ט.

61. פ"א מ"ו.

62. מועד קטן דף ג' ע"ב, סוכה דף ל"ד ע"א, מ"ד ע"א, תענית דף ג' ע"א וזבחים דף ק"י ע"ב.

63. דף ד' ע"א.

64. פ"א מ"ח.

65. שם.

הרובד השני תוספת שלושים יום ושני פרקים שבהם ניתן להבין שאופי התוספת כדלעיל מפני שמתקנה לשביעית.

בירושלמי הנ"ל (בדיון על רמת הדין) בפ"א ה"א לא מוזכרת ההלכה למשה מסיני אלא הפסוק "בחריש ובקציר תשבוח", ואילו הירושלמי הנזכר לעיל בפ"א ה"ה מוזכרת ההלכה למשה מסיני. לפי פשט הירושלמי אין הכרח לצמצם את ההלכה דוקא לר' ישמעאל ולא אליבא דר' עקיבא. ואולי לר' עקיבא ישנו פסוק, וההלכה באה לצמצם את הפסוק ולומר שעשר נטיעות מותר (לא לפי הסבר הגר"א, עיין לעיל בדיון על רמת הדין).

ב. תוספת שביעית לאחריה.

הקדמה.

הדיון צריך להתמקד בשתי נקודות:

1. האם קיים דין תוספת שביעית לאחריה?
2. אם ישנו דין תוספת שביעית לאחריה, מה אופיו?

1. האם קיים דין תוספת שביעית לאחריה?

לגבי השאלה האם קיים דין תוספת שביעית לאחריה, יש לפצל את הדיון בר' ישמעאל לחוד ובר' עקיבא לחוד.

לר' ישמעאל, שמקור הדין תוספת שביעית לפניה נלמד מהלכה למשה מסיני – עיין לעיל במקור הדין. נחלקו הראשונים האם יש לו מקור לתוספת שביעית לאחריה. לר"ת שיש מקור מיוחד ברור שיש דין תוספת שביעית לאחריה. הראב"ד ב"כתוב שם" הנ"ל כתב בצורה ברורה שאין דין תוספת שביעית לאחריה גם לר' עקיבא. ברם לשאר הראשונים יש מקום להעלות הצעה שלר' ישמעאל אין דין תוספת שביעית לאחריה, ולר' עקיבא יש דין תוספת שביעית לאחריה⁶⁶.

אלא שכל הנ"ל תלוי בשאלה – מה היא תוספת שביעית לאחריה. אם תוספת לאחריה היא רק דינים הנובעים מקדושת הפירות, נלענ"ד שכולי עלמא יודו שיש דין תוספת שביעית לאחריה, והשאלה היא רק שאלה של הגדרה – האם קוראים לזה תוספת אם לאו, וניתן להביא כמה ראיות לזה:

- א. מהראב"ד ב"כתוב שם" הנ"ל.
- ב. פשטות הדרשה בגמ' בראש השנה דף י"ב ע"ב המובאת לקמן.
- ג. בראש השנה דף ט"ו ע"א מדובר על דין ביעור בשמינית.
- ד. בירושלמי ביכורים⁶⁷ "נכנס משביעית לשמינית הרי הוא הפקר".
- ה. משנה בשביעית⁶⁸: "עד אימתי עניים נכנסים לפרדסות? עד שתרו רביעה שניה", ומסביר הרמב"ם בפה"מ: "וכן נכנסין לגנות במוצאי שביעית עד שתרו רביעה שניה,

66. בחידושי הר"ן למסכת ראש השנה דף ט' סוד"ה "ור' ישמעאל" העלה שיטה כזאת, וז"ל: "אי נמי תוספת לאחריה לר' ישמעאל לית ליה, ובשבתות ויו"ט בלחוד הוא דבעי", עיין בהמשך דיון בסוגיא בראש השנה. וכן נראה גם שיטת הריטב"א ובעל המאור.

67. פ"ג ה"ד.

68. פ"ט מ"ו.

מפני שנשארים בהן שאריות פירות שביעית, ונפסק בי"ד החזקה⁶⁹, ועיין עוד ב"מעדני ארץ"⁷⁰.
 ברם אם תוספת שביעית לאחריה היקפה מעבר לדיני קדושת הפירות יש מקום לדון באופיה של התוספת ובהיקף הדינים.

2. אופי תוספת שביעית לאחריה.

- ניתן להעלות שתי דרכים בדומה לדרכים בתוספת שביעית לפניה:
 א. הרחבת השביעית ביחס לגידולים מסוימים.
 ב. תוצאות הנובעות מן השביעית.

דיוני הראשונים ביחס בין המקורות השונים לתוספת שביעית לאחריה.

הגמ' בראש השנה⁷¹ מביאה מקור לדין המשנה במעשרות⁷² שבתבואה הקובע למעשרות הוא שלישי, וז"ל הגמ': "מנה"מ? אמר רב אסי א"ר יוחנן, ומטו בה משמיה דר' יוסי הגלילי: אמר קרא – 'מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות', שנת השמיטה מאי עבידתיה בחג הסוכות? שמינית היא! אלא לומר לך – כל תבואה שהביאה שלישי בשביעית לפני ר"ה אתה נוהג בו מנהג שביעית בשמינית".

הראשונים דנו ביחס בין המקור של "מקץ שבע שנים" וכו', למקורו של ר' עקיבא "בחריש ובקציר תשבות", וניתן להרחיב את דיון הראשונים למקורו של ר' ישמעאל ע"פ

69. פ"ז הי"ח – אלא דצ"ע מהו הזמן של רביעה שניה, ולכאורה קשה קושית החזו"א סימן ט"ו ס"ק י"א: "...הר"מ פ' לענין שביעית, ויש לעי' כיון דרחמנא אפקרה לשדהו איך רשאי לזרעה ולמנוע רגלם של בני אדם משם, ולמה לא יהא כסג שדהו ומשמרה, ומ"ש שמינית משביעית עצמה שאם יניח כלים בדרך פרדסו שאם ילכו ישברו כליו בהכרח בדין שהולכין כדרכן ואינן חוששין, וה"נ לאחר שתדד רביעה שניה אם עדיין יש פירות שביעית בשדהו שהם הפקר ורחמנא אפקרה לשדהו ליכנס בה כדאמר נדרים מ"ב א' כי זרעה מאי הוי ... ואפשר דאיירי באמת במניח להן דרך ליכנס ליטול את הפירות ועד רביעה שניה רשאיין ללכת דרך הפרדסות". ולכאורה דברי החזו"א דחוקים, וקושית החזו"א צ"ע. ונראה הסברו של המהר"י קורקוס "דמרביעה שניה ואילך מסתמא כבר כלו פירות שביעית, ומשום דקשה דוושא אחרי רביעה שני". ולכאורה עדיין קשה משום דאם נשאר פירות סוף כל סוף צריך להפקיר. ולולי דמסתפינא הייתי מחדש שמדין תורה מחויבים להפקיר רק פירות שיש בהם שני תנאים: האחד – קדושים בקדושת שביעית, והדבר מפורש בפרק ד' ה"ט: "באחד בתשרי ר"ה לשמיטין וליובלות. פירות שישית שנכנסו לשביעית אם היו תבואה או קטניות והגיעו לעונת המעשרות קודם ר"ה הרי אלו מותרין. ואע"פ שאוסף אותם בשביעית הרי הן כפירות שישית לכל דבר...". והשני – רק בשנה השביעית, ולכאורה ג"כ מפורש ב"י"ד החזקה" פרק ד' הכ"ד: "מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר 'השביעית תשמטנה ונטשתה'. וכל הנוצל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה...". לכאורה הרמב"ם אומר שביטל מצות עשה דוקא בשביעית, ואם כן קושית החזו"א מוקהת מפני שמדובר במישור דרבנן, והם אמרו והם אמרו.

70. סימן ו' ס"ק ז'.

71. דף ט' ע"ב.

72. פ"א מ"ג.

- ר"ת הלומד מ"שבתכם" דין תוספת שביעית לאחריה. הראשונים נקטו בשני כיוונים:
1. הפסוקים מלמדים דין זהה.
 2. לומדים דינים שונים מכל פסוק.

רש"י⁷³ מסביר את דינו ולימודו של ר' עקיבא: "וקציר של שביעית, כגון תבואה שהביאה שליש בשביעית אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית". בראיה פשוטה לדעת רש"י התוספת אינה אלא דינים מדיני קדושת הפירות, וקושיית הראשונים קשה מאוד על שיטת רש"י שהרי הלימודים ממש זהים.

תוס' ⁷⁴ מתרץ בתרוץ ראשון: "וי"ל - דהאי דהכא אצטריך ללמד על חריש שהוא לתוספת כדפיר' לעיל⁷⁵. אלא שדוחק מאוד לומר שמהפסוק "בחריש ובקציר תשבות" ר' עקיבא לומד רק חריש ולא קציר, ובודאי פשטות הסוגיות אינו כתוס'.

את שיטת רש"י נראה לבאר על פי דבריו בדף י"ג ע"א, על קושיית הגמ': "ודלמא לא עייל כלל וקאמר רחמנא תשמוט ותיזיל עד חג הסוכות"? מסביר רש"י: "ודלמא לא עייל כלל, ואפילו לא התחילו להתבשל בשביעית קאמר רחמנא מצות שביעית לימשך איסורא עד חג הסוכות מלחרוש ולקצור". מרש"י ניתן ללמוד שבפירות שיש קדושת שביעית גם למסקנת הסוגיא, אסור גם לחרוש אע"פ שחרישה אינה קשורה לדיני קדושת הפירות.

את הדרך הזאת מצינו במפורש בתרוץ שני בתוס' הנ"ל וברשב"א⁷⁶, וז"ל תוס': "ועוד נ"ל - דאי מהכא הוא אמינא דהא דנוהג בה מנהג שביעית בשמינית היינו דקדושת שביעית נוהגת בה דאסורה בסחורה וחייבים בבעור ושאר דיני פירות שביעית, אבל לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה לא הייתי אוסר דדבר התלוי בעבודת הארץ כיון דנפקא שביעית שריא אפילו לצורך פירות שביעית, להכי איצטריך ההוא קרא, וניחא השתא דדריש מיניה תוספת שביעית, דאי לאו הכי מה תוספת שייך בפירות שגדלו בשביעית במאי דאסירי בשמינית".

יוצא אפוא שלדרך הזו יש איסור מלאכה בפירות הקדושים בקדושת שביעית, אלא דנראה דגם לדרך זו אין כאן הרחבת השביעית אלא השלכות דיניות גם באיסורי מלאכה מפאת קדושת הפירות.

73. ראש השנה דף ט' ע"א.

74. ראש השנה דף י"ב ע"ב ד"ה "מנהג".

75. הכונה לתוס' בדף ט' ע"א, על דברי הגמ' שהפסוק "בחריש ובקציר תשבות" מיותר בין לשבת בראשית ובין לשביעית ומעמיד ר' עקיבא בתוספת, כותב תוס': "שהרי כבר נאמר 'שדך לא תזרע', תימה - הא איצטריך למאן דאמר בריש מו"ק (דף ג' ע"א) דחורש בשביעית לא לקי דקאמר 'מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתביניהו רחמנא? למימר - דאהני תולדות מיתחייב אאחרנייתא לא מחייב', אלמא אפילו תולדות דכתיבי אבות דידיהו לא מחייב אלא הנך דכתיבי בהדיא, וא"כ צריך לכתוב חרישה ואשמועינן דאסירא וי"ל - דעיקר דיוקא מקציר, ומדקציר לתוספת חרישה נמי לתוספת".

76. דף ט' ע"א ד"ה "וקציר".

נלענ"ד לתרץ שהפסוק "בחריש ובקציר" הוא עיקר הלימוד על התוספת, והפסוק "מקץ שבע שנים..." מהווה מקור לשיעור שלישי. כך משמע קצת מן הגמ', ואם לא היה את המקור של "בחריש ובקציר" לא היינו לומדים מהפסוק של "מקץ שבע שנים" דין תוספת ודין שלישי.

(ג) הוכחות לאופי תוספת לפניה ולאחריה מדיון הגמ' בראש השנה במקור מוסיפין מחול על הקודש.

בהמשך לגמ'⁷⁷ הדנה בקידוש שנת החמישים, דנה הגמ' במקור הוספה מחול על הקדש, וז"ל הגמ': "ודמוסיפין מחול על קדש מנלן? דתניא – 'בחריש ובקציר תשבות'. ר"ע אומר: אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית, שהרי כבר נאמר: 'שדך לא תזרע' וגו' אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. ר' ישמעאל אומר: מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא מצוה. ור' ישמעאל מוסיפין מחול על קודש מנ"ל? נפקא ליה מדתניא – 'ועיניתם את נפשותיכם בתשעה', יכול בתשעה – תלמוד לומר – 'בערב', אי בערב יכול משתחשך ת"ל – 'בתשעה', הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום, מלמד – שמוסיפין מחול על קודש. אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין? ת"ל – 'מערב עד ערב', אין לי אלא יוה"כ, שבתות מנין? ת"ל 'תשבתו'. ימים טובים מנין? ת"ל – 'שבתכם', הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות מוסיפין מחול על קדש".

נחלקו הראשונים לשלוש שיטות עיקריות מה נושא הדיון בשאלת הגמ': "ודמוסיפין מחול על קדש מנ"ל"?

1. תוספת שביעית לאחריה – שיטת ר"ת⁷⁸.
2. תוספת שביעית לפניה – שיטת בעל המאור⁷⁹ והריטב"א⁸⁰.
3. תוספת שבתות ויו"ט בלבד – שיטת הראב"ד⁸¹ והר"ן⁸².

1. תוספת שביעית לאחריה שיטת ר"ת.

ר"ת ב"ספר הישר⁷⁸ סובר שהדיון הוא רק על תוספת שביעית לאחריה, וז"ל: "...ומפיק ליה לר' עקיבא מ'בחריש ובקציר תשבות', ולגבי תוספת שביעית קבעי ולא לגבי יום הכיפורים ושבתות וימים טובים, דאם כן בשלהי שמעתא דראש השנה דקאמר – ולר' עקיבא האי 'ועיניתם' מאי עביד ליה? מבעי ליה' וכו' לימה ליה לר' עקיבא לתוספת יום הכיפורים ושבתות איצטריך אלא על כורחך לתוספת שביעית גרידא קבעי ליה, דקים לן דכולי עלמא אית להו... ור' עקיבא תוספת יום הכיפורים וימים טובים לית ליה, ואפילו אבעויי לא אביעיא לן לר' עקיבא שהרי לא בעי תלמודא דמוסיפין מחול על הקדש אלא על שביעית גרידא כדפירשת....".

(עיי' לעיל בדיון במקור דין תוספת שביעית לאחריה).

77. דף ח' ע"ב – ט' ע"א.

78. "ספר הישר" סימן תל"א.

79. ראש השנה ד"ה "הא כיצד", דף ב' ע"א מדפי האלפס.

80. ראש השנה דף ט' ע"א חידושי הריטב"א ד"ה "ור' ישמעאל".

81. "כתוב שם" ד"ה "אמר אברהם לא כדברי זה ולא כדברי זה".

82. ראש השנה דף ט' ע"א ד"ה "ור' ישמעאל".

לכאורה קשה – מדוע ר' עקיבא לא ילמד מ'בחריש ובקציר' המלמד על שביעית בנין אב לשאר התורה? וקשה טובה – מדוע ר' עקיבא שולל אפשרות תוספת ביום הכיפורים וימים טובים מן הפסוקים שלומד מהם ר' ישמעאל?

נלענ"ד שאם נסביר בשיטת ר"ת שכל מהותה של התוספת לר' עקיבא היא רק בתור גרורה של השביעית "מפני שהוא מתקנה לשביעית", אם כן לדעתו אין מושג של תוספת כהרחבת הקדושה. ר' עקיבא שלל את דין תוספת ביום הכיפורים ובשבתות ויר"ט מפני שאופי התוספת ביום הכיפורים שבתות ויר"ט הוא הרחבת קדושה, ור' עקיבא שלל תוספת מסוג זה.

לפי דרכנו בשיטת ר"ת הדברים מחוורים כשמלה, מפני שר"ת לשיטתו בהבנת דין תוספת שרק מלאכת חרישה נאסרה בתוספת ולא שאר מלאכות (עיין לעיל בדיון באופי תוספת לפנייה).

2. תוספת שביעית לפנייה שיטת בעל והמאור והריטב"א.

בעל המאור⁷⁹ והריטב"א⁸⁰ סוברים שהפסוק הוא אסמכתא, ומקור הדין לר' ישמעאל נלמד מן ההלכה למשה מסיני, ואם כן בפשטות נושא הדיון הוא תוספת לפנייה ולא לאחריה, מפני שתוספת לאחריה לא נלמדת מהלכה למשה מסיני. וז"ל בעל המאור: "הא כיצד? כל מקום שנאמר בו שבות מלמד שמוסיפין מחול על הקודש, ובמועד קטן אסיקנא הלכתא לר' ישמעאל קראי לר"ע, ולפום מסקנא דהתם מאי דסמכינן לתוספת לשביעית הכא אתוספת שבתות וימים טובים אסמכתא בעלמא היא, ועיקר קראי לתוספת שבתות וימים טובים הוא דאתו, ובדין הוא דלימא ר"ע האי 'ועיניתם את נפשותיכם' מיבעי ליה לגופה לתוספת שבתות וימים טובים, אלא שנויא רוחא נקט לפום סוגיא דהכא דאכתי לא קי"ל במסקנה דהתם...".

אם כנים דברנו, שלדעת בעל המאור והריטב"א הדיון הוא רק על תוספת שביעית לפנייה, ממילא לר' ישמעאל אין דין תוספת שביעית לאחריה. נראה שהסברה היא שכל אופיה של התוספת היא "מפני שמתקנה לשביעית", וסברה זו לא שייכת במוצאי שביעית. ברור שדינים הנובעים ישירות מקדושת הפירות ישנם גם לבעל המאור והריטב"א במוצאי שביעית(עיין לעיל).

3. תוספת שבתות ויום טוב כלבד שיטת הראב"ד והר"ן.

הראב"ד⁸¹ והר"ן⁸² הבינו שנושא הדיון הוא שבת ויום טוב, וז"ל הר"ן: "לפיכך נ"ל דכי בעי' – ור' ישמעאל דמוסיפין מחול על הקדש מנ"ל' לאו בשביעית בעינן אלא שבתות ויר"ט", ואם כן אין תוספת שביעית לאחריה, אלא שנחלקו בשיטת ר' עקיבא. הראב"ד סובר שאין דין תוספת במוצאי שביעית גם לר' עקיבא, והר"ן סובר שאין דין תוספת במוצאי שביעית רק לר' ישמעאל.

מדברי הראב"ד ב"כתוב שם" רואים ג"כ שזיהה את דין תוספת שביעית לפנייה עם דין תוספת שבת, וניתן ללמוד אחת מחברתה כר"ן. לשיטתם צריך להבין שתוספת הינה הרחבת השביעית ולא רק גרורה של השביעית "מפני שהוא מתקנה לשביעית", עיין שם.

ד. תרוץ קושית רע"א⁸³ בשיטת ר' עקיבא לאור הנ"ל.

ז"ל רע"א: "כ"מ שיש בו שבות ק"ל לרע"ק דלא דריש כן ויליף משביעית הא מזה לא

83. חידושי רע"א ראש השנה דף ט' ע"א ד"ה "כ"מ שיש בו שבות".

מצינו למילף רק דין תוספת לענין איסור מלאכה אבל לענין עינוי ביוה"כ מנ"ל, דהא אין ללמוד עינוי ממלאכה במה מצינו דמה למלאכה דנוהג בשבתות ויו"ט וצע"ג. וביותר ק' אפילו לענין מלאכה הא בשביעית אינו אסור בתוספת מדאוריתא רק חרישה וקצירה אבל לא נטיעה כמ"ש תוס' ד"ה ומותר לקיימן, וא"כ ביוה"כ ושבת מנ"ל תוספת בשאר מלאכות וצע"ע. (גם ב"טורי אבן" 84 הקשה בדומה) נלענ"ד שלאור שיטת ר"ת ב"ספר הישר", שהסביר שלר' עקיבא אין תוספת בשבת ויוה"כ ויו"ט, הקושיה לא מתחילה.

ברם גם לשיטת הר"ן והראב"ד שהסברנו לעיל, שתוספת הינה הרחבת קדושת השביעית, נלענ"ד שקושיית רע"א אינה קשה, מפני שבודאי הם סוברים כתוס' רא"ש שתוספת הינה הרחבת השביעית וגם שאר מלאכות אסורות בתוספת, ולגבי הקושיה מעינוי נלענ"ד שגם כן לא קשה מידי, מפני שלא לומדים את איסור המלאכה או העינוי, אלא הלימוד הוא שישנה הרחבת קדושת הזמן, ואיסורי המלאכה והעינוי הם תוצאה מהרחבת קדושת הזמן. ממילא יוצא שהרחבת קדושת הזמן של שבת ושביעית תוצאותיהם איסורי מלאכה, ואילו הרחבת קדושת יוה"כ תוצאותיה גם עינוי. ואין להקשות שהרי לא לומדים את כל דיני שביעית, משום שלומדים את כל דיני שביעית הנובעים מהגברא, ואילו גם עינוי וגם איסורי מלאכה זהים מנקודת מוצא של מוקד החיוב בגברא.

ה. תרוץ קושיית ה"טורי-אבן" 84 לאור הני"ל.

ז"ל קושיית ה"טורי אבן": "...ועוקל' דסוגיין אזלא דר"ע נפקא ליה תוס' לשבת ויו"ט מחריש של ערב שביעית היוצא לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית וא"צ קרא ד'ועיניתם' לתוס' שבת ויו"ט. ואני תמה מה ענין תוס' זה דנ"ל לר"ע מחריש וקציר לתוס' זה של שבת ויו"ט דנ"ל מ'ועיניתם' ללמוד זה מזה, הא האסור בזה מותר בזה, תוספת של חרישה ערב שביעית הנכנס לשביעית היינו שלא יחרוש בערב שביעית חרישה המועיל לשדה האילן בשביעית, והוא משעה שאין החרישה מועלת לפירות של שישית, כדתנן בפ"ק דשביעית, וכן של שביעית היוצא למוצאי שביעית היינו תבואה שהביאה שליש בשביעית נוהג בה מנהג שביעית בשמינית, ואסור לחרוש ולקצור אותה אפילו אחר השביעית מ"מ לא שמעת מינה שיהא אסור לקצור בערב שביעית וכן לחרוש במוצאי שביעית משום תוס', ואנו אין לנו אלא שלא לחרוש בערב שביעית חרישה המועלת לשביעית, וכן שלא לקצור במוצאי שביעית פירות שהביאו שליש בשביעית וזה אסור לעולם... ואילו תוס' שבת ויו"ט דנ"ל מ'ועיניתם' הא לגמרי להיפך דמותר לחרוש קודם שבת ויו"ט חרישה המועלת לשבת ויו"ט, דאל"כ לא יחרוש לעולם דהא כל הפירות גדלים בכל שבתות השנה, וכן מותר לקצור בחול פירות שהביאו שליש בשבת ויו"ט ואסור לחרוש ולקצור, וכן שאר מלאכות סמוך לשבת ויום-טוב מעט לפנייהם או לאחריהם משום תוס' שבת ויו"ט, וא"כ לר"ע נמי אע"ג דנפק' ליה מ'בחריש ובקציר' לחריש של ערב שביעית וקציר של שביעית, אפ"ה איכא למימר שבת ויו"ט נפקא ליה מ'ועיניתם' דתרי מילי נינהו ול"ד להדדי וכדפי"י."

בדומה למה שתרצנו את קושית רע"א, הכא נמי לפי שיטת ר"ת ב"ספר הישר" שלר' עקיבא לית ליה תוספת בשבת ויו"ט, השאלה נופלת מעיקרה. גם לשאר הראשונים, לפי מה שהסברנו, שהם סוברים שיסוד תוספת שביעית הינה הרחבת הקדושה, ממילא יש דמיון בין שבת ויו"ט לשביעית.

ז. שיטת ר' ישמעאל.

כל מה שהוכחנו בשיטת ר"ת שפיר לר"ע, ברם ניתן להבין שלר' ישמעאל אופיה של התוספת הינה הרחבת השביעית. ולכן ישנה זהות בין תוספת שבת ויוה"כ ויו"ט לתוספת שביעית.

ע"פ זה ניתן להבין היטב את שיטת תוס' רא"ש⁸⁵ שחלק על ר"ת, שהתיר נטיעה בתוספת שביעית, והוכיח את שיטתו דוקא מר' ישמעאל, מפני שלר' ישמעאל אופיה של התוספת הינה הרחבת הקדושה, וז"ל תוס' רא"ש: "ולא נהירא לי דמסתמא מרבינן תוספת שביעית לכל דין, שביעית וכל האסור בשביעית אסור במוצאי שביעית כמו לר' ישמעאל דמפיק ליה מ"שבתכם".

עדיין צריך לדון מה אופי ההלכה למשה מסיני בערב שביעית, האם כתוס' רא"ש שזוהי את דין תוספת לפנייה לר' ישמעאל ודין תוספת לאחריה, או כרמב"ם שפסק כר' ישמעאל שמקור הדין הוא הלכה למשה מסיני, ובכל זאת הגדיר "מפני שהוא מתקנה לשביעית".

שיטת הרמב"ם.

הרמב"ם בפ"ג דן בתוספת שביעית לפנייה כנ"ל ואיננו דן בתוספת שביעית לאחריה, וההבנה הפשוטה ברמב"ם היא שהוא סובר שאין דין תוספת שביעית לאחריה לר' ישמעאל, חוץ מדיני קדושת הפירות במוצאי שביעית, שהרי הרמב"ם פסק בפ"א הי"ג: "וכן פירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית בתבואה וקטנית ואילנות הולכים אחרי עונת המעשרות..."/ ועיין עוד לעיל בהערות הערה 69.

4. תוספת שביעית בזמן הזה.

את הדיון צריך לפצל לשנים שהם ארבע:

א. דין תוספת שביעית לפנייה בזמן הזה

1. לר' ישמעאל.

2. לר' עקיבא.

ב. דין תוספת שביעית לאחריה בזמן הזה

1. לר' ישמעאל.

2. לר' עקיבא.

85. תוס' רא"ש ר"ה דף ט' ע"ב ד"ה "ומותר", הובא לעיל בדיון מה הן המלאכות שנאסרו בתוספת, עיין שם.

א. 1. דין תוספת שביעית לפנייה בזמן הזה לר' ישמעאל.

הדין הפשוט ביותר הוא דין תוספת שביעית לפנייה בזמן הזה לר' ישמעאל, שהרי מפורש בגמ'⁸⁶: "... אלא אמר רב אשי: רבן גמליאל ובית דינו סברי ליה כר' ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה, וכי גמירי הלכתא - בזמן שבית המקדש קיים דומיא דניסוך המים, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים - לא". עיין לעיל שיטת ה"יד הרמ"ה" שיטה מחודשת.

א. 2. דין תוספת שביעית לפנייה בזמן הזה לר' עקיבא.

לכאורה נראה שנחלקו בזה הבבלי והירושלמי:

במהלך הדיון בגמ' במועד קטן⁸⁷ בבבלי, מעלה הגמ' הוה אמינא מדוע לא קיים בזמן הזה דין תוספת, ודוחה את ההוה אמינא, וז"ל הגמ': "ור' יוחנן אמר: רבן גמליאל ובית דינו דאורייתא בטיל להו, מאי טעמא? גמר 'שבת' 'שבת' משבת בראשית, מה להלן היא אסורה לפנייה ולאחריה מותרין, אף כאן היא אסורה לפנייה ולאחריה מותרין. מתקיף ליה רב אשי: מאן דאמר הלכתא - אתיא גזרה שוה עקרה הלכתא? ומאן דאמר קרא - אתיא גזרה שוה עקרה קרא?"

יוצא שבה"א העלו ביטול תוספת שביעית גם לר' עקיבא הלומד תוספת שביעית מן הפסוק, ברם הה"א נדחתה ולמסקנה רק לר' ישמעאל, הלומד מן ההלכה למשה מסיני, לא קיימת תוספת שביעית בזמן הזה.

בירושלמי ריש שביעית מצינו גם למסקנה ביטול תוספת בזמן הזה מפסוק, וז"ל הירושלמי: "... ר' אחא בשם ר' יוחנן: בשעה שאסרו למקרא סמכו - 'בחריש ובקציר תשבות', ובשעה שהתירו למקרא סמכו - 'ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך' מה ערב שבת בראשית את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה, אף ערב שבתות שנים את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה".

יוצא אפוא שבירושלמי גם לר' עקיבא אין תוספת שביעית בזמן הזה. אלא שיש להעיר, כמו שכתבנו בדיון ברמת הדין, שפשטות הירושלמי בריש שביעית שכל תוספת שביעית היא מדרבנן.

ב. 1. דין תוספת שביעית לאחריה בזמן הזה לר' ישמעאל.

יש להקדים שישנן דעות שסוברות שאין כלל וכלל דין תוספת שביעית לאחריה במוצאי שביעית לר' ישמעאל - עיין בדיון במקור הדין, ולדעתם אין צורך בדיון. נראה שגם לדעות הסוברות שאין תוספת, דיני קדושת פירות שביעית יהיו קיימים גם בזמן הזה במוצאי שביעית לכו"ע - עיין לעיל ראיות לזה. דיוננו רק לענין איסורי המלאכות במוצאי שביעית.

86. מו"ק דף ד', ע"א ובעוד מקומות.

87. מו"ק דף ד', ע"א.

לדעות הסוברות שיש תוספת שביעית לאחריה במוצאי שביעית לר' ישמעאל (ר"ת הלומד מפסוק, ועו"ר עיין לעיל), יש מקום לדון מה הדין בזמן הזה. האם מקישים תוספת שביעית לאחריה מלפניה – מה תוספת שביעית לפניה לא קיימת בזמן הזה, הכי נמי תוספת שביעית לאחריה, אם לאו.

נראה שהשאלה תלויה באופי דין תוספת שביעית. אם נבין, שתוספת שביעית אינה אלא גרורה של השביעית אין דמיון בין אופי תוספת לפניה לאופי תוספת לאחריה (ולא משנה מה הבנת התוספת לאחריה), ולכאורה אין ללמוד האחת מחברתה. וההלכה היא שתוספת קיימת רק בזמן בית המקדש דוקא בתוספת שביעית לפניה, ובתוספת שביעית לאחריה אין הלכה. ברם אם התוספת בין לפניה בין לאחריה במהותה זהה, ואופי התוספת היא הרחבת השביעית (הנלמד מ"שבתכם"), ניתן ללמוד תוספת שביעית לאחריה מתוספת שביעית לפניה.

לכאורה בגמ' בראש השנה⁸⁸ משמע שלא לומדים תוספת לאחריה מתוספת לפניה, וז"ל הגמ': 'ור' ישמעאל מוסיפין מחול על הקדש מנ"ל? מדתניא – 'ועיניתם את נפשותיכם בתשעה, יכל בתשעה, תלמוד לומר – 'בערב, אי בערב יכול משתחשך, ת"ל – 'בתשעה, הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום, מלמד שמוסיפין מחול על קדש. אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מניין? ת"ל 'שבתכם'⁸⁹.

ברם לענ"ד אין ראייה מפאת שתי סיבות:

- א. שם רוצים ללמוד את עצם דין תוספת, ועל זה אומרת הגמ' שלא ניתן ללמוד תוספת לאחריה מתוספת לפניה, ואילו הדיון שלנו הוא בשאלה האם אחרי שלמדנו שיש דין תוספת, בין לפניה בין לאחריה, ניתן ללמוד דין תוספת בזמן הזה לאחריה מלפניה.
- ב. ישנו הבדל אם הלימוד במהותו קשור לערב שביעית, ואז לא שייך ללמוד לאחריה מפני שבפסוק נאמר "תשעה" ולא אחד עשר, לבין אם הלימוד למסקנה מ"שבתכם", ומאותו לימוד מצד תוכנו ניתן ללמוד גם תוספת לפניה וגם תוספת לאחריה.

שיטת תוס'⁹⁰ בשיטת ר' ישמעאל.

התוס' שהוזכר לעיל, בדיון ביחס בין המקורות השונים לתוספת שביעית לאחריה, מתרץ בשיטת ר' עקיבא: 'ועוד נ"ל דאי מהכא הוא אמינא דהא דנוהג בה מנהג שביעית בשמינית היינו דקדושת שביעית נוהגת בהם דאסורה בסחורה וחייבין בבעור ושאר דיני פירות שביעית, אבל לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה לא הייתי אוסר...'

יוצא שלר' ישמעאל, לשיטות שאין מקור לתוספת שביעית לאחריה ויש רק את דיני קדושת הפירות, דיני קדושת הפירות אינם כוללים קצירה, וקצירה תותר במוצאי שביעית כרגיל גם בפירות שיש בהם קדושת שביעית. הגרשו"א⁹¹ מאריך ומקשה לשיטה זו ונדחק

88. דף ט', ע"א.

89. וכך הביא ראייה הגרשו"א ב"מעדני ארץ" סימן ו' ס"ק א' ד"ה "וכיון". ולא נלענ"ד שיש ראייה מכך, עיין בהמשך.

90. ר"ה דף י"ב, ע"ב תד"ה "מנהג".

91. שם סימן ו' ס"ק ט'.

שלא מדובר בקצירת הפירות אלא מדובר בקצירה לעבודת הארץ דהיינו מנכש, והדברים צ"ע (אי"ה נרחיב את הדיון במאמר נפרד שיעסוק באופי מלאכת הקצירה).

ב. 2. דין תוספת שביעית לאחריה בזמן הזה לר' עקיבא.

לכאורה בשיטת ר"ע הדיון זהה לדיון בתוספת שביעית לפניו. יש להעיר שוב שלא מדובר בדיני קדושת הפירות שבודאי נוהג במוצאי שביעית לכולי עלמא כדלעיל. שיטת הירושלמי בפ"א ה"א בפשטות היא לזהות את דין תוספת שביעית לפניו לתוספת לאחריה, ושניהם הותרו על ידי סמך מן הפסוק.

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלקי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ונזכה לקיים דיני תוספת שביעית כהלכתה.